

KADA JE HRVATSKI BAN TOMA NADAŽDI PRESELIO U ZAPADNU UGARSKU SVOJE PODLOŽNIKE IZ VLASTELINSTAVA VELIKA I MEĐURIĆ U DANAŠNJOJ ZAPADNOJ SLAVONIJI?

Đuro VIDMAROVIĆ, Zagreb

Na temelju dosadašnjih spoznaja hrvatske, ali i mađarske i bosanske historiografije, a posebice analizirajući pisma hrvatskog bana Tome Nadaždija (Nádásdy) barunu Ungnadu iz 1538. godine, autor razmatra problematiku preseljenja hrvatskog pučanstva s vlastelinstava Velika i Međurić u sela na području oko Šoprona u Ugarskoj.¹ Autor zaključuje da su izvršena dva preseljenja hrvatskog pučanstva sa spomenutih Nadaždijevih posjeda: 1537. i 1538. godine. Razmatrajući ovaj primjer preseljenja, autor se posebice osvrće na problematiku odnosa između Hrvatskog sabora i velikaša o njihovim suprotstavljenim stavovima s obzirom na migracije podložnika iz hrvatskih krajeva pritisnutih osmanlijskim vojnim nadiranjima.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatska povijest, šesnaesto stoljeće, migracije, Slavonija, Toma Nadaždi.*

Velika i Međurić bijahu u srednjem vijeku, poglavito u doosmanlijsko vrijeme, velika i napredna vlastelinstva, smještena u današnjoj zapadnoj Slavoniji. O njihovoj povijesti postoji dosta literature, ali i još neistražena građa u Mađarskome državnom arhivu u Budimpešti. Ostaje, međutim, nejasno kada je i zašto tadašnji ban Toma Nadaždi preselio podložnike s tih vlastelinstava na svoje posjede u zapadnoj Mađarskoj. Problem je važan znanstvenicima koji proučavaju jezik potomaka tih hrvatskih izbjeglica, što žive, kao ostaci ostataka, u dva sela u Županiji Jura - Šopron (Győr - Sopron) : Vedešin (mađ. Hidegség) i Umok (mađ. Fertőhomok). Oni su jedini kajkavci među gradišćanskim Hrvatima, što im daje posebno značenje na dijalekatskoj karti gradišćanskohrvatskih govora.

¹ Autor ovoga članka objavio je 1992. rad »Hrvati na posjedima obitelji Nadaždi« u kojem je pokušao ustanoviti kada se to preseljenje dogodilo. Rad je bez podrubnika o izvorima objavljen u nizu u *Hrvatskome glasniku - tjedniku Hrvata u Mađarskoj*, od broja 47/1992. do 8/1993. Isti rad uvršten je u moju knjigu *Gradišćanskohrvatske teme II*, Libellus, Zagreb, 1998., str. 115-154.

Pozivajući se na rad Feliksa Toblera *Primarni izvori za povijest Gradišćanskih Hrvata u austrijskim arhivima, bibliotekama i muzejima*², Josip Adamček prihvaća da je godine 1514. grof Toma Nadaždi ženidbenim vezama stekao ta vlastelinstva, a uz njih i vlastelinstvo Pakračko Središće, sjevernije od navedenih. On će 1553. nakon sukoba s Frankopanima Slunjskima, postati vlasnikom i vlastelinstva Stjeničnjak, ali tada će njegova slavonska vlastelinstva već biti pod Osmanlijama. Time je postao pripadnik hrvatskoga plemstva, što ga je legitimiralo za obnašanje najviših državnih dužnosti u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

Vjekoslav Klaić smatra u svome radu *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*³ da je Nadaždi Veliku i Međurić stekao 1537. godine. Na tu sam se godinu i ja pozvao u svome radu. No držim da je dr. Tobler, istražujući do tada neistraženu arhivsku građu o ovoj problematici, došao do preciznijih podataka, zbog čega prihvaćam 1514. kao godinu kada Nadaždi postaje vlasnikom Velike i Međurića.

Vrijeme kada obitelj Nadaždi ulazi u posjed hrvatskih vlastelinstava, i time se uključuje u hrvatsko plemstvo, kritično je, ako ne i najkritičnije u cjelokupnoj hrvatskoj povijesti. Naime, to je vrijeme nezaustavljivih osmanlijskih prodiranja prema središnjoj Europi, poglavito Beču. Osmanlijska sila pritom nemilosrdno i uspješno drobi zemlje koje se nalaze na tom pravcu, napredujući kao snažna bujica koja ruši sve pred sobom.

Godine 1463. Otomansko Carstvo okupira Kraljevinu Bosnu. Kralj Stjepan Tomašević biva odmah ubijen, zajedno s mnogim plemićima kao nositeljima političkog suvereniteta, a njegova djeca, premda nasljednici prijestolja, odvedena su u Konstantinopolis – Carigrad (turski Istanbul) i, u skladu s tadašnjim osmanlijskim sustavom odnarođivanja, islamizirana i asimilirana. Preživjela je jedino kraljica Katarina Kosača, koja je dobila politički azil u Rimu, gdje je umrla na glasu svetosti, ne dočekavši da vidi svoju djecu. Kao baštinica bosanskoga prijestolja svoju je kraljevinu oporučno ostavila Svetoj Stolici, ako se njezina djeca kao zakoniti nasljednici ne budu mogla vratiti na očevo prijestolje.

Nakon pada Kraljevine Bosne, na udaru se našla Kraljevina Hrvatska i Slavonija, koje se tada nalaze u sastavu Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Preko nje vodio je put do krunskih zemalja dinastije Habsburg i carskog Beča, kao krajnjeg cilja Sultana sa Bospora.

Godine 1493. osmanlijska vojska, na povratku iz ratnog pohoda u Kranjsku, što je značilo upad u Habsburšku Monarhiju, zadaje oružanoj sili Kraljevine Hrvatske, kojom je zapovijedao ban Derencin, težak poraz u bitki na Krbavskome polju. Tada pogiba većina hrvatskog plemstva, što poraz čini katastrofalnim, jer je plemićki stalež u to vrijeme nositelj državnog suvereniteta.

Hrvatski povjesničari s pravom drže da je nakon Krbavske bitke započeo rasap hrvatskog etnosa.

Otomansko Carstvo imalo je superiornu vojnu i društvenu organizaciju, utemeljenu na apsolutnoj vlasti padišaha-sultana, kao državnog i vjerskog poglavara. Uz profesionalnu vojsku i oružanu silu, koja se stvarala regrutiranjem muslimanskih podanika, odnosno nasilno asimilirane djece iz redova neturskih naroda, sultan se oslanjao i na neregularne konjaničke pogorične snage, koje su nazivali akindžije i martolozi. U našem prostoru te su jedinice či-

² *Kroz povijest Gradišćanskih Hrvata*, Zagreb, 1977., str. 51.

³ Vjekoslav KLAJIĆ, *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, Zagreb, 1889., str. 172.

nili pripadnici vlašskog etnosa pravoslavne vjere. Bilo je to stočarsko selilačko stanovništvo, koje je poznavalo cijeli prostor, lagano se prebacivalo iz kraja u kraj i bilo vično pljačkama i nasilju. Akindžije su upadale preko uspostavljene granice na neprijateljski teritorij te ondje hvatali stanovništvo koje bi kasnije prodavali kao roblje, pljačkali sela, odvodili stoku, a nastambe palili. Na taj su način određeni prostor etnički očistili, zapravo izvršili njegovu depopulaciju, čime su utvrđeni gradovi i velikaška središta ostajala bez logističke podrške i bila uskoro osuđena na predaju ili poraz. Zbog žestine ovih napada stanovništvo je u panici bježalo i napuštalo svoje domove. Zarobljen i u roblje prodan dio pučanstva ostao je zauvijek izgubljen za svoj etnos. Broj takvih bio je vrlo velik. Tome demografskome gubitku dodajmo i postotak poginulih tijekom prodora akindžija ili u neposrednim vojnim sudarima.

Nakon što bi akindžije »omekšali« protivnikov pogranični prostor, slijedio je prodor regularnih vojnih snaga, koje bi ubrzo zauzele vojna utvrđenja i cijeli prostor podvrgnule vlasti Visoke Porte u Istanbulu.

Četvrti uzrok etničkom rasapu u pograničnim prostorima bio je u lukavoj osmanlijskoj politici vjerske tolerancije. Stanovništvu koje bi se dobrovoljno predalo i prihvatilo osmanlijsku vlast jamčila se osobna sloboda, a plemićima koji bi to učinili, jamčio se posjed i socijalni status u državi. Na taj način dio plemstva i njihovih podanika našao se na drugoj strani, da bi u trenucima kada se granica udaljila, a njihov kraj izgubio status pograničnoga, vjerska tolerancija bila zaboravljena. I ovim lukavstvom protivnika hrvatski je etnos izgubio znatan dio svoje populacije.

Nakon katastrofe na Krbavskome polju, hrvatska granica prema Otomanskom Carstvu bila je oslabljena. To je omogućavalo nove i žestoke prodore akindžija, što znači i bježanje civilnog stanovništva sa svojih ognjišta. Kraljevska vlast u Pešti nije bila kadra aktivnije se suočiti s opasnošću na hrvatskim granicama. Stoga nije čudo da se već 1515. na posjedima zapadnougarskoga vlastelinstva Željezno pojavljuju podanici hrvatske narodnosti, dakle izbjeglice iz Hrvatske. Time je počelo iseljavanje, odnosno rasap hrvatskoga naroda. Toga su bili u cijelosti svjesni hrvatski plemići. Moćni hrvatski velmože Bernardin i Krsto Frankopan u ime Kraljevine Hrvatske 1522. na uvjerljiv i alarmantan način upozoravaju Sabor njemačkih staleža u Nürnbergu na težak i dramatičan položaj Hrvatske te na realnu opasnost da Hrvatska izgubi vlastito pučanstvo, čime bi Osmanlijama bio olakšan prodor u zemlje dinastije Habsburg. Bez odjeka. Iduće, 1523. godine to ponavljaju i papi Hadrijanu VI. te u pismima vladaru, ali bez uspjeha.

Nakon neuspjeha knezova Bernardina i Krste Frankopana, kada je postalo očito da očekivana pomoć neće stići, počinje masovno iseljavanje stanovnika Gacke, Like i Krbave u Šopronsku županiju. Iseljavanje traje do 1527. godine.

Indikativna je u tome trenutku politika dinastije Habsburg. Ferdinand I. Habsburški, koji u to vrijeme još nije izabran za hrvatskog kralja, umjesto da pomogne zaustaviti osmanlijsku najezdu, pomoću administrativnih mjera potiče iseljavanje Hrvata iz njihove zemlje. Pošto je postao hrvatskim kraljem 1527., još je zdušnije pomagao iseljavanje, jer su mu ovlasti bile mnogo šire.⁴

⁴ Dr. Felix TOBLER, »Kako je car i kralj Ferdinand I. pomoću administrativnih mjera olakšao iseljavanje hrvatskoga podaničkoga stanovništva kako se to vidi na nekoliko primjera. (Naseljavanje, obzor i mijena govornog područja)«, u: *Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 31.

Od 1526. do 1552. Osmanlije mrcvare i napokon okupiraju Slavoniju.

Godine 1529., koristeći se unutarnjom neslogom i borbom za prijestolje u Ugarskoj, Osmanlije poduzimaju veliki vojni pohod na Beč. Dolazi do opsade grada i kraha osmanlijske ofenzive. Drugi pokušaj osvajanja Beča Osmanlije poduzimaju 1532., kada ih zaustavlja kod Kőszega slavni hrvatski ratnik Nikola Jurišić. No oba puta osmanlijske su snage, razvivši se u više pravaca, poharale široke prostore Austrije, Mađarske, Slovenije i Hrvatske, što će imati snažan utjecaj na iseljavanje Hrvata. Stoga nije čudo da već iduće godine, tj. 1533., dolazi do masovnog iseljavanja Hrvata u zapadnu Ugarsku, Donju Austriju, Slovačku i Moravsku. Iseljavanje je organizirano. U tome se slaže većina povjesničara koji su proučavali ovaj fenomen.⁵

U organiziranju iseljavanja hrvatskog pučanstva prednjače velikaši, koji su imali posjede u navedenim zemljama, ali i u Hrvatskoj, jer preseljavanjem podanika spašavaju radnu snagu iz područja izloženih osmanlijskom pustošenju bez izgleda da će doći pomoć, ali i velikaši čiji su posjedi doživjeli pustošenja 1529. i 1532. Njima je radna snaga prijeko potrebna i zbog toga prihvaćaju i potiču izbjeglički val Hrvata. Kralj ih podržava tako da hrvatske izbjeglice na duže ili kraće vrijeme oslobađa poreza kako bi ih vezao uz novu postojbinu.

Hrvatski sabor svjestan je opasnosti koja se nadvila nad cijeli narod. Sastaje se na zasjedanje u Topuskom 1533. i izglasava zahtjev caru da zabrani odvođenje kmetova u Kranjsku i Štajersku (*»in regna maiestatis vestre«* – »u kraljevine Vašega Visočanstva«). Budući da se car oglasio na taj zahtjev, on je ponovljen i 1534. Sabor je upozorio da pojedini plemići šalju u hrvatske krajeve tzv. lokatore, koji obilaze hrvatske sela i vrbuju ljude na preseljenje. Car Ferdinand ne samo što ignorira zaključke tadašnjega hrvatskog parlamenta, koji ga je, uostalom, ne tako davno izabrao za hrvatskog suverena, već 1537. daje dopuštenje za gradnju skela na Muri i Dravi, kako bi se olakšao egzodus hrvatskog pučanstva.

Navedene činjenice bilo je nužno podastrijeti, pa makar u ovako skraćenom opsegu, kako bismo shvatili što se događa na vlastelinstvima Velika i Međurić, kao i u cijeloj Slavoniji, tih teških godina, odnosno zbog čega dolazi do Nadaždijeve odluke da svoje podanike preseli iz Hrvatske u zapadnu Mađarsku.

Dokument na osnovi kojeg možemo odrediti preseljavanja Nadaždijevih podanika (i njima pridruženih izbjeglica iz drugih krajeva) iz Velike i Međurića jest pismo grofa Tome Nadaždija barunu Ungnadu od 26. svibnja 1538., napisano u Kaniži. U pismu Nadaždi upozorava na teško stanje svojih posjeda u zapadnoj Slavoniji i moli novčanu pomoć. Pismo je pisano latinskim jezikom. Dio koji nam je zanimljiv glasi:

⁵ Mirko VALENTIĆ: »Ove seobe bile su, uglavnom, organizirane i često unaprijed pripravljane.« *Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas*, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1970., str. 19.

Josip ADAMČEK: »Organizirano preseljavanje vršila je skupina velikaša koja je istodobno imala posjede i u zapadnoj Ugarskoj i Hrvatskoj.« »Iseljavanje i pitanje podrijetla«, u: *Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 20.

Felix TOBLER: »Do naseljavanja hrvatskih kolonista došlo je osobito kod vlastelina koji su imali posjede, odnosno vlastelinstva kako u zapadnoj Ugarskoj, tako i u Hrvatskoj i Slavoniji, te su davali poticaj za preseljenje iz gospodarskih razloga«, *nav. dj.*, str. 40.

»... Quod autem scribo de me, is intelligat vestra magnificia dominatio de domino collega meo, saltem hoc interest, quod dominus collega meus habet adhuc aliquam commoditatem in Sclavonia monendi, nam bona sua nondum sunt omnino per Thurcas deuastata, mea autem bona iam omnino periurent, ita vt iam pertinentiis castrorum Welyke et Megeryche nec vnicumquidem colonum habeo preter oppidulum sub castro Welyke situm, de quo heri venerunt nuncii oppidanorum petentes, vt illis hic in Hungaria aliquam terram darem, quod et feci, et comusto oppido eos educam, ne ibi cum vxoribus et liberis pereant. Hec propterea vestre magnifice dominacioni scribo, vt intelligat, me obsque pecuniis in Sclavonia manere non posse, et nisi eadem pecunias miserit, cogor nolim velim seruitores licenciare et dimittere.«⁶

Izdvajam iz ovoga pisma osnovnu poruku koja glasi:

»... a moja su pak dobra već sasvim propala, tako da više nemam ni jednog kmeta od onih što pripadaju utvrdama Velike i Međurića, osim varošice smještene pod utvrdom Velike, odakle su jučer došli glasnici žitelja tražeći da im ovdje u Ugarskoj dadem neku zemlju, što i učinih, te da ih izvedem iz spaljenog naselja, da ondje ne izgine sa ženama i djecom ...«

Podsjećam da je pismo napisano 26. svibnja 1538., tj. dan nakon što su Nadaždiju pristigli »glasnici žitelja« Velike i Međurića. U navedenom pismu nalaze se podaci dragocjeni za verificiranje naše teze:

1. Oba su feuda opustošena (*»moja su dobra već sasvim propala«*).
2. Oba su feuda bez pučanstva (*»više nemam ni jednoga kmeta od onih što pripadaju utvrdama Velike i Međurić«*).
3. Tek u »varošici smještenoj pod utvrdom Velike« još stanuju žitelji, ali u velikome strahu od Osmanlija, zbog čega mole Nadaždija da im »ovdje u Ugarskoj« dade »neku zemlju«.
4. Navedeno naselje – očito ta varošica – nema obrambene zidove, ili su slabi, zbog čega se ne može braniti, što čini molbu još uvjerljivijom.
5. Nadaždi im daruje »neku zemlju ovdje u Ugarskoj«.

Sadržaj dokumenta otkriva nekoliko nejasnoća, kao npr.: ako su oba feuda »sasvim propala« i na njima nema »ni jednog kmeta«, kako stoji u navedenom pismu, postavlja se pitanje: Gdje su ti kmetovi? Suvremeni izvori potvrđuju da je riječ o naprednim i napučenim posjedima. Moguća su dva odgovora: ili su se predali Osmanlijama i prešli na teritorij pod njihovom kontrolom, što je malo vjerojatno jer su Osmanlije tražile zemlju i njoj pripadajuću radnu snagu, a ne kršćanske izbjeglice, ili su preseljeni na jedan od mađarskih posjeda svoga feudalnoga gospodara. Da su se razbježali na sve strane, teško je pretpostaviti. Prvu mogućnost ne potvrđuju povijesna vrela, a drugu mogućnost potvr-

⁶ Ferdo ŠIŠIĆ, *Hrvatski saborski spisi*, vol. II., Zagreb, 1915., str. 227.

đu je kanonska vizitacija iz 1631., iz koje je vidljivo da su stanovnici Endreda (jedan od Nadaždijevih posjeda u Šopronskoj županiji) došli iz Velike u Slavoniji.⁷ Time se otkriva ono što Nadaždi u navedenome pismu skriva frazom »*a moja su dobra već sasvim propala*«, naime činjenica da je on, zapravo, već preselio svoje podanike iz vlastelinstava Velike i Međurić, a kamo, to opet potvrđuje spomenuta vizitacija: na posjede u Šopronskoj županiji u zapadnoj Mađarskoj. Dakle, riječ je o organiziranome preseljenju. Zašto Nadaždi prešućuje tu činjenicu? Očito zbog toga što obnaša visoku dužnost hrvatskog bana. Javnim priznanjem preseljenja Toma Nadaždi bi kao ban Kraljevine Hrvatske i Slavonije priznao da ignorira preporuku Sabora o zaustavljanju preseljavanja pučanstva. On reagira ponajprije kao feudalni posjednik. U zapadnoj Ugarskoj vlasnik je posjeda koji su 1532. doživjeli osmanlijsko pustošenje i veliku depopulaciju, dakle posjeduje zemlju bez potrebne radne snage, a ovdje u Slavoniji ima radnu snagu na posjedima neposredno izloženima osmanlijskim napadima, s malim šansama da ih očuva. Kao ban bio je svjestan kobne činjenice da Dvor neće pružiti učinkovitu zaštitu hrvatskim zemljama te da će njegovi posjedi prije ili kasnije biti izgubljeni. Nameće se kao logičan zaključak da vlastelin spašava radnu snagu, koristeći svoje pravo u odnosu na podanike. Strah od osmanlijske opasnosti i okrutnost akindžija stvorili su opću klimu, koja je pogodovala lakšem prihvaćanju vlastelinova naređenja. Toj masi preseljenika sigurno se pridruživalo i stanovništvo koje je neorganizirano bježalo ispred Osmanlija i sklanjalo se na posjede koji još nisu bili osvojeni. O organiziranom preseljavanju stanovništva govore povijesni izvori, a i većina autora koja se bavila ovom problematikom – kako smo naveli – prihvaća to kao činjenicu. Tome dodajmo ponašanje vladara koji svojim aktivnostima sudjeluje u tome i pridonosi organiziranom iseljavanju Hrvata, a time i etničkome čišćenju Hrvatske. Košmar koji je u to vrijeme vladao u Hrvatskoj potvrđuje činjenica da je hrvatski ban osobno sudjelovao u preseljavanju, kršeći odluke i molbe Sabora da se ono zaustavi.

Sasvim sigurno da je na Nadaždija djelovala i sudbina susjedne obitelji Svetački, vlasnika velikoga vlastelinstva koje se prostiralo od Novske do Pakraca. Naime Kristofor Svetački, premda podban, vidjevši da ne može spasiti posjede od osmanlijske okupacije, a nije imao drugih izvan područja ratnih operacija, iskoristio je osmanlijsku ponudu i predao se zajedno s podanicima.

Budući da je pismo nastalo u svibnju 1538., preseljenje o kojem govorimo najvjerojatnije je u to vrijeme već izvršeno. Kanonska vizitacija iz 1631. potvrđuje da je preseljenje bilo kompletno, dakle s kmetovima su išli svećenici, slobodnjaci i plemići jednoselci, dakle cjelokupna populacija vlastelinstava Međurić i Velike. Broj naselja u koja su smješteni Hrvati potvrđuje činjenicu da je riječ o velikom broju ljudi. Tako velik broj preseljenika nije mogao krenuti na put neorganizirano. Obitelji su išle s djecom, trudnicama, bolesnima i starima i vodile su sa sobom svoju pokretnu imovinu. Bile su to duge kolone koje su se sporo kretale dalekim stazama Hrvatske i Ugarske. Zbog toga mislim da je preseljenje moralo biti izvršeno godinu dana prije nego što je Nadaždi poslao navedeno pismo, dakle 1537. Te je godine vladar dopustio korištenje skela preko Drave i Mure, kako bi se ubrzao

⁷ Payr SANDOR, *A dunatuli evangeklikus egyházkerület*, I. k., Sopron, 1924., str. 890; Mohl ADOLF, *Horvátok bevándorlása 1533-ban*, Budapest, 1915., str. 5.

prolaz preseljenika iz Hrvatske u Mađarsku. Nadaždi se koristi tom činjenicom (on boravi u Kaniži i svjedok je tih zbivanja), jer su skele omogućavale laganiji prijelaz ne samo ljudi već i zaprežnih kola natovarenih stvarima koje su se ponijele iz rodnih domova. On je akciju proveo temeljito, bez uznemiravanja i ometanja. Vlastelinstva Velika i Međurić pala su Osmanlijama u ruke tek 1544.,⁸ dakle, održala su se još najmanje šest godina. Stjepan Pavičić, koji je također proučavao ovu migraciju, otkrio je da je na Nadaždijevim posjedima Nagyczenk, Hidegseg, Homok, Endred, Kovesd, Lövö i Szechenyi ... »bilo već 1537. Hrvata u manjem ili većem broju«⁹, što potvrđuje razložnost moje teze.

U pismu koje analiziramo spominje se »varošica« pod veličkom utvrdom. Riječ je o suburbiumu koji svojim postojanjem svjedoči o snazi vlastelinstva i njegovu prijelazu na nov način proizvodnje. Suburbium je začetak naselja gradskoga tipa u kome ne žive kmetovi, već slobodno pučanstvo koje se bavi zanatima i trgovinom. Velika je bila utvrđenje koje se veći dio godine štitilo vodenim omotačem i prirodnim poplavama rijeke Save. Od utvrđenja do Save tekla je rijeka Željan, kojom su plovili čamci poznati pod imenom šajke, osiguravajući vlastelinstvu neposrednu vezu s ostalim hrvatskim krajevima. Šajkama su se prevozili i vojnici, a ne samo roba namijenjena za prodaju ili ona koja je bila kupljena. Sava je tada glavni prometni pravac koji omogućuje vezu naselja s ostalim dijelovima Hrvatske i utvrđenim gradovima u susjedstvu, od Siska, preko Ustilonjenje do Jasenovca i dalje uz Savu i Unu. Velika je u središtu većeg broja naselja i utvrđenja, zbog čega je pojava suburbiuma logična posljedica njezina zemljopisnog položaja.

Ostaje pitanje: Što je bilo s tom varošicom? U njoj se nalazi pučanstvo koje šalje glasnike Nadaždiju u Kanižu s molbom da ih spasi od osmanlijske okupacije. Ali ban saopćava da je varošica spaljena, što znači da je doživjela pustošenje, vjerojatno osmanlijskih akindžija. No ako je naselje spaljeno, pretpostavljamo da ban to sazna je od glasnika koji su pristigli iz Slavonije. U tom se slučaju napad akindžija dogodio 1538. Možemo pretpostaviti da se dogodio u sklopu uspješna osmanlijskog pohoda koji je završio osvajanjem strateški vrlo važne Dubice. Ova činjenica dodatno osnažuje tvrdnju da je Nadaždi namjerno preselio svoje kmetove i ostale podanike 1537. Stanovnike kojima nije mogao narediti preseljenje ostavio je u varošici, a oni, očito, nisu bili spremni napustiti svoje domove bez velike nevolje. Budući da sada, tj. 1538., mole bana da im nađe »neku zemlju u Ugarskoj«, očito je da su osmanlijski nasrtaji postali nepodnošljivi. Nadaždi piše da im je uslišao molbu, dakle dao im je »neku zemlju« na koju će se preseliti i na njoj nastaniti. Potrebno je objasniti zbog čega koristi tu sintagmu, odnosno zbog čega nije napisao jasno i precizno, npr. preselio sam ih na *svoje posjede* ... Nadaždi je očito imao razloga reagirati tako kako je reagirao. Mislimo da je time krio prvo organizirano preseljenje koje je izvršio suprotno odluci i preporuci Sabora, kojemu osobno predsjedava. Dakle, sakrio je svoj *crimen*. Inače, kako objasniti da nikoga ne obavještava niti traži pomoć za tu seobu, a sada mirno ustvrđuje da podanika u Velikoj i Međuriću više nema. Da je ta selidba bila legalna, sigurno bi Nadaždi o tome obavijestio baruna Ungnada, na način na koji je to učinio sa seobom izbjeglica iz »varošice«. Zbog toga selidbu koju je izvršio 1537. možemo nazvati

⁸ Hazim ŠABANOVIĆ, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, Sarajevo, 1958., 1961., str. 61.

⁹ Stjepan PAVIČIĆ, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb, 1953., str. 197.

(samovoljnim) organiziranim preseljenjem, a selidbu iz »varošice« 1538. možemo nazvati organiziranim izbjeglištvom. Prvom migracijom on spašava svoju radnu snagu, dok drugom migracijom dobiva za svoje mađarske posjede radnu snagu koja mu nije pripadala po feudalnom pravu. Tom činjenicom objašnjavamo Nadaždijevo promptno reagiranje kada obavještava Ungnada da je prihvatio molbu delegacije žitelja »varošice«. Čini to aoristom: »što i učinih«. Mogao je to učiniti iz jednostavnog razloga jer je te ljude imao gdje naseliti, odnosno imao je velike posjede u Šopronskoj županiji s velikom potrebom za radnom snagom.

Za istražiti ostaje kako je tekla daljnja povijest hrvatskih izbjeglica i preseljenika, odnosno jesu li im se tijekom putovanja pridružile još neke izbjegličke skupine. Dakako, nakon tragedije obitelji Nadaždi 1671., u poznatome pokušaju hrvatskih i mađarskih velikaša da se oslobode vlasti Habsburgovaca, ostaje pitanje: Što se dogodilo s prvotnom hrvatskom populacijom na njihovim posjedima, odnosno koliko je i u kojoj mjeri izvršeno doseljavanje drugih hrvatskih i inorodnih skupina, što je utjecalo na oblikovanje njihova subdijalekta, od kojega su preostali do danas rudimenti u vedešinskom i umočanskom govoru.

Summary

WHEN DID CROATIAN BAN THOMAS NADAŽDI RESETTLE HIS SUBORDINATES FROM HIS FEUDS VELIKA AND MEĐURIĆ IN CONTEMPORARY WESTERN SLAVONIA (REPUBLIC OF CROATIA) INTO WESTERN HUNGARY?

Croatian historiography has already solved the problem of datation of fall of medieval Croatian fortresses and feuds of Velika (Kraljeva) and Međurić under the Ottoman rule. It was in 1544. However, the accurate date of resettlement of subordinates (and other accompanied refugees) of these two feuds belonging to Croatian Ban Thomas Nadaždi is still uncertain. The author of this article has already attempted to solve this question in his work Hrvati na posjedima obitelji Nadaždi (Croats on the feuds of Nadaždi family) published in 1992. In this article author makes further research of that problem by analysing the historical situation in Croatia after the battle of Krbava in 1493 particularly focusing on the analysis of the letter sent in 1538 by Croatian Ban Thomas Nadaždi to baron Ungnad. In the conclusion to the article author stated that Thomas Nadaždi resettled his subordinates from Velika and Međurić in contemporary Western Slavonia (Republic of Croatia) in the year 1537, while the refugees from the suburbium of Velika were resettled in the year 1538. Therefore, there were two migrations. The first one has characteristics of resettlement and the second one of exile.

KEY WORDS: *Croatian history, the sixteenth century, migrations, Slavonia, Thomas Nadaždi.*